

П'ятий розділ «Прикладні сфери застосування доктрини про Трійцю» розглядає сфери життя церкви і суспільства, в які проникло тринітарне богослов'я і були застосовані концепції з дискурсу про Трійцю.

Дослідження має на меті привернути увагу богословів, ієрархів, пасторів та служителів християнських церков до великого потенціалу, який міститься в доктрині про Трійцю, а також мотивувати дослідників на подальші розвідки потенціалу тринітарного богослов'я в інших сферах служіння християнської церкви.

Розділ 1

РЕЗОНИ НА КОРИСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИНІТАРНОГО РЕНЕСАНСУ

У першому розділі ми називаємо і викладаємо основні резони на користь розвідки відродження доктрини про Трійцю в християнському богослов'ї XX ст. Не вдаючись до технічної деталізації, ми виділяємо чотири основні підстави актуальності і важливості для дослідження. 1. Важливість доктрини про Трійцю для християнської унікальності і міжрелігійного діалогу та крос-культурної місії. 2. Історичний пріоритет доктрини про Трійцю у вирішенні доктринальних і практичних проблем ранньої християнської церкви. 3. Маргіналізація доктрини про Трійцю у богослов'ї XIX ст. і «забуття Трійці» у сучасній християнській церкві. 4. Відродження доктрини про Трійцю в богослов'ї XX ст.

У цьому розділі ми показуємо, що доктрина про Трійцю є надзвичайно важливим і унікальним християнським вченням про Бога. У добу становлення християнського богослов'я доктрина про Трійцю стала вченням, яке вирішило низку концептуальних і практичних проблем. Проте з причин, які ми називаємо та досліджуємо у другому розділі, доктрина про Трійцю потрапила на маргінес академічного богослов'я у XIX ст., а в XX ст. «забуття Трійці» поширилося на церковне богослов'я і практику християнської церкви. Водночас XX ст. в академічному богослов'ї стало періодом «ренесансу тринітарного богослов'я», який не повинен залишатися пріоритетом академічного богослов'я, а стати публічною богословською та інтелектуальною подією, відомою всім, хто цікавиться глобальними інтелектуальними процесами.

1.1. Доктрина про Трійцю як основа унікальності християнства

Християнство є монотеїстичною авраамічною релігією. У ранньому християнському тексті «Пастир Герми» в уста ангела покаєння вкладаються такі слова: «Передусім віруй, що є один Бог, який все створив і звершив, і з нічого усе спричинив до буття. Він все обіймає, Сам будучи неосяжним, і не може бути ні словом визначений, ні розумом осягнений. Отже, віруй у Нього, бійся Його»¹. Це твердження було одним із основних принципів раннього християнства, його багато разів цитували ранні християнські богослови, зокрема Іринеї Ліонський, Оріген, Афанасій Великий та інші². У визнанні одного Бога християнство погоджується з монотеїстичними релігіями — юдаїзмом, який існував до християнства, та ісламом, який виник після утвердження християнства.

У Новому Завіті юдейський монотеїзм приймається без застережень, тому віра в одного Бога не стає предметом особливої уваги жодного з авторів Нового Завіту і згадується лише у текстах, які висвітлюють інші віросповідні та практичні теми. У Посланні Якова автор запитує: «Чи віруєш ти, що Бог один?» і позитивно відповідає: «Добре робиш!» (Як. 2:19). Яків схвально говорить про віру в єдиного Бога, хоча і зазначає, що такої змоглядної віри недостатньо для віри у повному християнському розумінні цього слова. Апостол Павло з'ясовує питання «ідолських жертв» і обґрунтовує свою позицію посиленням на монотеїзм та поклоніння одному Богові. Він говорить: «Тож про споживання ідолських жертв ми знаємо, що ідол

1 «Пастырь Гермы». Москва: «Присцельс», 1997 (текст издания 1862 г. *Памятники древней христианской письменности*, т. 2.). Книга 3, 5. Подобие 6, 5. Книга 2, Заповеди 1.

2 Franz Dünzl, *A Brief History of the Doctrine of the Trinity in the Early Church* (London; New York: T & T Clark, 2007), 1.

у світі ніщо, і що іншого Бога нема, окрім Бога Одного. Бо хоч і існують так звані «боги» чи на небі, чи то на землі, як існує багато богів і багато панів, та для нас один Бог — Отець, що з Нього походить усе, ми ж для Нього, і один Господь — Ісус Христос, що все сталося Ним, і ми Ним» (1 Кор. 8:4–6). У пастирській настанові Тимофію про побожне життя і молитовну практику Павло говорить: «Один бо є Бог, і один Посередник між Богом та людьми, — людина Христос Ісус, що дав Самого Себе на викуп за всіх» (1 Тим. 2:5, 6). У третьому розділі Послання до римлян Павло обговорює питання Закону та віри для юдеїв і язичників, знову посилаючись на монотеїзм: «Бо є один тільки Бог, що виправдає обрізання з віри й необрізання через віру» (Рим. 3:30). Ці нечисленні згадки про віру в одного Бога говорять про те, що автори Нового Завіту сприймали віру в одного Бога як самоочевидну і використовували посилання на цю віру лише для обґрунтування ідей, правил та приписів менш очевидних для їхніх адресатів.

В юдаїзмі донині в ранковій та вечірній молитвах виголошується монотеїстичне сповідання віри: «Слухай, Ізраїлю: Господь, Бог наш — Господь один!» (Повт. 6:4). Добре відомий також монотеїстичний текст пророка Ісаї: «Я — Господь, і нема вже нікого, нема іншого Бога, крім Мене» (Іс. 45:5).

Перша частина Шагади, ісламського символу віри, визнання якого є необхідною і достатньою умовою для прийняття ісламу, містить чітке монотеїстичне твердження: «Немає Бога, крім Аллаха, і Мухаммед — пророк Його». Це сповідання походить із тексту Корану, в якому робиться наголос на вірі в одного Бога: «Аллах! Немає бога, крім Нього — Живого, Суцього!» (Сура 2: 255)¹. Саме сповідання монотеїзму в ісламі спонукає його завзято виступати проти християнської доктрини про Трійцю: «Істинно, не вірують ті, які говорять: «Воістину Аллах — третій із Трійці», але ж немає бога, крім Бога єдиного! І, воістину, якщо не відмовляться вони від

¹ Коран. Переклад смислів з арабської мови. Переклад українською мовою М. Якубовича (Київ: Основи, 2015).

того, що говорять, то тих із них, які не вірують, спіткає болісна кара!» (Сура 5: 73). З погляду ісламу вчення про Трійцю є небезпечним переконанням, яке відводить від віри в одного Бога. Отже, дві авраамічні монотеїстичні релігії юдаїзм та іслам погоджуються з християнством у вірі в одного Бога, проте обидві релігії не вважають, що вчення про Бога як Трійцю сумісне з вченням про одного Бога. Християнство з цього погляду є унікальним, воно сповідує віру в одного Бога і водночас вчить, що Бог є Трійця — Отець, Син і Дух Святий.

Однією з основних причин важливості дослідження доктрини про Трійцю в теперішній час глобалізації і зустрічі християнства з реальністю релігійної різноманітності є її значення для християнської унікальності. Дослідник сучасного тринітарного богослов'я В.-М. Карккайнен запевняє: «Небагато християн сьогодні будуть заперечувати, що доктрина про Трійцю є незамінною доктриною для всіх християнських церков. Незважаючи на різні підходи до конкретних формулювань доктрини, існує консенсус стосовно того, що доктрина про Трійцю є відмінною рисою релігії, яка нині є найбільшою в світі»¹. Навіть поверхове ознайомлення з християнством створює враження, що однією з доктрин, яка його відрізняє від інших релігій, є доктрина про Трійцю. Її використання є доречним у сучасному плюралістичному світі, де кожна релігія має показати свої особливості та свою унікальну цінність для вирішення локальних і глобальних проблем.

Доктрина про Трійцю є чимось більшим, ніж однією з багатьох доктрин християнства. Християнські богослови, які сповідують релігійну винятковість, вважають, що доктрина про Трійцю виокремлює християнство з-поміж строго монотеїстичних релігій, таких як юдаїзм та іслам, а також від політеїстичних та пантеїстичних, таких як індуїзм і буддизм². На їхню думку, дві основоположні доктрини християнства —

¹ Veli-Matti Kärkkäinen, *The Trinity: Global Perspectives* (Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2007), 8.

² Millard J. Erickson, *God in Three Persons: A Contemporary Interpretation of the Trinity* (Grand Rapids, Mich: Baker Books, 1995), 15.

про Трійцю і про боговтілення — є унікальними серед різноманіття вірувань релігійних традицій¹. К. Барт стверджує: «Доктрина про Трійцю є тим, що переважно вирізняє християнську доктрину про Бога як християнську, і тому доктрина про Трійцю є тим, що відрізняє християнську концепцію одкровення від усіх можливих доктрин про Бога або понять одкровення»². Доктрина про Трійцю стає для К. Барта контрольним принципом всього християнського богослов'я. Це своєрідний спосіб ідентифікації Бога Біблії, єдина можлива християнська відповідь на питання «Хто є Бог, який відкрив себе в Біблії?»³.

Реформатський богослов XIX ст. Г. Бавінк вважає: «Від визнання Бога Трійці стоїть або падає все християнство, все особливе одкровення. Це є серце християнської віри, корінь усіх догматів, сутність нового завіту Бога з людиною»⁴. Тринітарна доктрина виділяється серед доктрин релігійних традицій світу. У політеїстичних релігіях є багато божеств, а в монотеїстичних релігіях — лише одне. Але тільки у християнстві Бог у певному сенсі є одним і одночасно в іншому сенсі — трьома. Християнство є тринітарним монотеїзмом і не може асимілювати інші божества без радикальної модифікації своєї основоположної доктрини — доктрини про Трійцю⁵. В. Нарум вважає, що тринітарна доктрина є всеохопним «резюме» християнського богослов'я, вона підсумовує і спрямовує християнський досвід зустрічі і спілкування з Богом⁶. Християнин пере-

1 Christopher B. Kaiser, "The Incarnation and the Trinity: Two Doctrines Rooted in the Offices of Christ," *The Greek Orthodox Theological Review* 43, no. 1-4 (1998): 221.

2 Karl Barth, Geoffrey William Bromiley, and Thomas F. Torrance, *Church Dogmatics*, 1st pbk. ed (London; New York: T. & T. Clark International, 2004):301.

3 Veli-Matti Kärkkäinen, *Trinity and Religious Pluralism: The Doctrine of the Trinity in Christian Theology of Religions* (Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate, 2004):13.

4 Herman Bavinck, John Bolt, and John Vriend, *Reformed Dogmatics* (Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2003), 346.

5 Erickson, *God in Three Persons*, 18.

6 William H. K. Narum, "The Trinity, the Gospel, and Human Experience," *Word & World*, no. 2/1 (1982): 43.

живає Бога як джерело буття — Творця, як джерело спасіння (виправдання, викуплення) — Христа Спасителя і як джерело освячення — Духа Святого. Отже, християнський досвід має тринітарну структуру, і джерелом цього досвіду є триєдиний Бог, тому що Бог не є кимось іншим, ніж Він являє Себе в одкровенні. Вся християнська догматика може бути розкрита в тріумфальній декларації християнської церкви: Отцю, Сину і Духу Святому разом вклоняємося і Його возвеличуємо, одного Бога благословенного назавжди. Доктрина про Трійцю не лише підсумовує християнське богослов'я, вона також є теоретичним підґрунтям для християнського досвіду, а також формує практичну, конкретну та екзистенціальну основу для християнського життя.

Православний богослов І. Зізіулас стверджує: «Християнство відрізняється від інших монотеїстичних релігій тим, що, хоча воно сповідує віру в одного Бога, воно розуміє цього Бога як такого, що існує тринітарно як Отець, Син і Дух Святий»¹. Тринітарна формула християнської віри завжди була частиною християнського хрещення, що вказує на те, що віра у Трійцю не є лише згодою з теоретичним вченням про Бога, але вона означає прийняття унікального способу існування в триєдиному Богові. Тринітарне богослов'я має важливі екзистенційні наслідки. У цей же час євангельський богослов М. Еріксон вважає, що доктрина про Трійцю видається найбільш складною для пошуку сфери взаєморозуміння з доктринальними позиціями інших релігій². Він переконаний, що доктрина про Трійцю створює основну перешкоду для релігійної асиміляції або світоглядного еkleктизму.

У минулому християнство домінувало в публічній сфері західної цивілізації. Тепер публічну сферу намагаються контролювати інші переконання, ідеології та світогляди.

1 J. D. Zizioulas, "The Doctrine of God the Trinity Today: Suggestions for an Ecumenical Study," in *The Forgotten Trinity A Selection of Papers Presented to the BCC Study Commission on Trinitarian Doctrine Today* (London, n.d.), 19.

2 Millard J. Erickson, *God in Three Persons: A Contemporary Interpretation of the Trinity* (Grand Rapids, Mich: Baker Books, 1995):17.